

Araştırma Makalesi

<https://doi.org/10.46868/atdd.99>

Original Article

Geçmişten Günümüze İşitme Engellilerin Eğitimi ve Türk İşaret Dilinin Rolü

Yeliz Arslan*

ORCID: 0000-0003-4506-545X

Öz

İşaret dili, işitme engelli bireylerin birbirleri ile ya da diğer insanlarla iletişim kurmak için kullandıkları en yaygın iletişim yoluna verilen isimdir. Çalışmada Türk işaret dilinin gramer yönünden bir çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Türk işaret dilinin kullanımıyla ilgili kendisini gösteren bütün dilsel çıktılar aynı zamanda Türkçenin kullanımındaki yansımalarıyla ilgili de örnekler verilmiştir. Çalışmada aynı zamanda, Türk İşaret Dili (TİD)'nde kullanılan iletişim yöntemleri, Türk İşaret Dili ve engelliler için yapılan çalışmaların kısa tarihçesi ile ilgili birtakım başlıklardan yola çıkarak işitme engellilerin özellikle eğitim hayatında maruz kaldıkları olumsuzluklara değinilmiştir. Bu açıdan yararlanılan kaynaklar ekseriyetle 2000'li yıllarda yayınlanmış makaleler olup, günümüze yakın olmaları açısından da önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sağır eğitimi, engelli eğitimi, Türk işaret dili

Gönderme Tarihi: 28/11/2020

Kabul Tarihi:29/03/2021

* Öğretmen, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul-Türkiye, arslanyeliz@hotmail.com

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

ARSLAN, Y., "Geçmişten Günümüze İşitme Engellilerin Eğitimi ve Türk İşaret Dilinin Rolü", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 8, S. 1, 2021, s.163-178.

Education of the hearing impaired from past the present and Turkish sign language

Yeliz Arslan*

ORCID: 0000-0003-4506-545X

Abstract

Sign language is the most widely used communication technique to communicate the hearing-impaired people between themselves and with other people. A linguistic description of Turkish sign language was made and the characteristics of Turkish sign language and Turkish language were compared in this study. The positive and negative effects of using Turkish Sign Language (TSL) was considered with the contagion in Turkish language. In this study, the topics of “the communication methods used in TSL” and “TSL grammar” are taken into consideration. The sources used in this regard are mostly articles published in the 2000s and it is important in terms of their proximity to the present day.

Keywords: Deaf education, disabled education, Turkish sign language.

Received Date: 28/11/2020

Accepted Date: 29/03/2021

*Teacher, The Istanbul Metropolitan Municipality, Istanbul – Turkey, arslanyeliz@hotmail.com

You can refer to this article as follows:

ARSLAN, Y., ‘‘Geçmişten Günümüze İşitme Engellilerin Eğitimi ve Türk İşaret Dilinin Rolü’’, *Academic Journal of History and Idea*, Vol. 8, Issue1, 2021, p.163-178.

**Образование глухонемых и роль турецкого языка жестов в прошлом и в
настоящем**

Елиз Арслан¹

ORCID: 0000-0003-4506-545X

Резюме

Язык жестов - это название наиболее распространенного метода общения, используемого людьми с нарушениями слуха для общения друг с другом или с другими людьми. В ходе исследования была предпринята попытка построить структуру турецкого жестового языка с точки зрения грамматики. Приведены также примеры отражения всех лингвистических выводов об использовании турецкого языка жестов. В то же время, в исследовании, начиная с некоторых заголовков о методах общения, используемых на турецком жестовом языке и краткой истории исследований для людей с ограниченными возможностями, были упомянуты негативные последствия, с которыми сталкиваются люди с нарушениями слуха, особенно в образовательной жизни. Источники, используемые в этом отношении, - это в основном статьи, опубликованные в 2000-х годах, и они важны с точки зрения близости к сегодняшнему дню.

Ключевые слова: образование для глухих, образование для инвалидов, турецкий язык жестов.

Получено: 28/11/2020

Принято: 29/03/2021

¹ Учитель, Столичный муниципалитет Стамбула, Стамбул, Турция, arslanyeliz@hotmail.com

Ссылка на статью:

ARSLAN, Y., "Geçmişten Günümüze İşitme Engellilerin Eğitimi ve Türk İşaret Dilinin Rolü", академическая история и мысль, Т. 8, NO.1, 2021, С.163-178.

Giriş

İşitme olgusu insan yaşamında çok önemli bir yere sahiptir. İlk olarak çevremizdeki sesleri algılar ve sözlü iletişimin temelini oluşturmaya başlarız. Doğuştan itibaren işitemeyen veya konuşmaya başlamadan işitmesini kaybeden ve işitmesinde dil gelişimine engel olacak derecede özür meydana gelenlere sağır denilmektedirken doğuştan veya sonradan herhangi bir zamanda işitmesinde özür meydana gelenlere işitme engelli denir. Sağırılık doğuştan ya da sonradan olabilir fakat bir çocuk konuşmayı öğrenmeden tamamen duyma yetisini kaybederse konuşmayı öğrenemez. Türkçede *ahras* veya *ahraz* olarak kullanılan dilsizliğin Arapça karşılığı *ahres*'tir.² 19. yüzyıl sonundan itibaren ABD'de kurumsallaşan "Sağır (The Deaf) Kültürü" çerçevesinde kullanılan "sağır" kelimesi, işaret dili kullanan ve işaret dilini sosyokültürel aidiyetinin temelini oturtan bireyleri ifade eder.³ Sağır toplumunun bireyleri sağırılığı hastalık veya engel olarak değil, farklı kültüre sahip bir grup olarak görmektedir. Ülkemizdeki sağır bireyler de aynı şekilde kendi kültürlerine sahip çıkmaktadırlar. Aynı hayatı paylaştığımız sağır bireylerin hayatlarını kolaylaştırmak, kültürlerine dair fikir sahibi olmak toplumsal birlikteliği sağlayacaktır.

Engelli bireyler genellikle sağlık, eğitim, istihdam, ulaşım ve bilgi edinme gibi hizmetlere erişim konusunda sorunlarla ve engellerle karşılaşır. Engelli bireylerle engelli olmayan bireyler karşılaştırıldığında engelli olmayan bireylerin sağlık durumu eğitim düzeyi ve sosyal refah açısından daha üst seviyede olduğu görülmektedir. Toplumun engellilere bakış açısı, ülkelerin refah sistemleri ve gelişmişlik düzeyleri engellilerin yaşadıkları bu problemlere yönelik oluşturulan sosyal politika ve hizmetleri etkilemektedir. Engelli insanların sosyal yaşamın içinde yer alabilmeleri ve toplumsal bütünleşme için istihdam önemli bir yer teşkil eder. İyi bir eğitim almalarıyla bunu sağlamak mümkündür. Fakat gelişmiş ülkeler de buna dâhil olmak üzere, engelli bireylerin eğitim seviyesi diğer bireylere

² Hürü Sağlam Tekir-Nebahat Oran Arslan, "19. Yüzyıl İstanbul'unda Sağır Dilsiz Çocukların Eğitimi", *Geçmişten günümüze şehir ve çocuk*. (Edit Osman Köse), Kültür Yayınları, Samsun 2016, s. 1211- 1221.

³ Yusuf Kemal Kemaloğlu, "Konuşamayan İşitme Engellilerin Sağırın Tarihi", *KBB ve BBC Dergisi*, C. 22, S. 1, 2014, s. 14-28.

oranla daha düşüktür.⁴ Engelli bireylerin eğitim tarihi, bu bireylerin insanlık tarihindeki yeri kadar eskiye dayanmamaktadır.⁵

1. İşaret Dilleri ve Tanımı

Doğal insan dilleri iki çeşittir. İlki işitsel ses yolunu kullanan konuşma dilleri, ikincisi ise görsel-jest yolunu kullanan işaret dilleridir. İşaret dilleri sessel semboller yerine el, parmak, baş, yüz, mimik, jest ve bütün vücut hareketleri ile oluşturulan görsel sembollerin kullanıldığı tam ve kapsayıcı bir dildir.^{6,7}

Tarihte bazı yanlış eğitim politikaları sebebiyle işaret dilleri yasaklanmış, bu durum işaret dillerinin tanınması ve gelişmesine büyük engel oluşturmuştur. Türkiye’de 1953 yılında MEB’in çıkardığı kanunla işaret dili kullanımı yasaklanmıştır. İşaret dili edinimi Türkiye’de sınırlı sayıda akademisyen tarafından sahiplenilmiş bir konudur. 1989 yılında Anadolu Üniversitesi’nde İşitme Engellilerin Eğitimi Anabilim Dalı Lisans mezunlarının destekleriyle İşitme Engelliler Öğretmenliği Anabilim Dalı açılmıştır. On Dokuz Mayıs Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi’nde açılan bu bölümlerden mezun olan sınırlı sayıda öğretmen işaret dili bilmedikleri için işaret dili bilen öğrencilerle iletişim kurmakta ve eğitim konusunda zorluklar yaşamışlardır.⁸ Anadolu Üniversitesi’nin işitme engelliler için konuşma dilinin öğretimini esas alan sözel işitsel yöntemi (oralism) benimsemesi, işaret dilini öğrenme ve kullanma konusunda sınırlılığa neden olmuştur. Bu durum nedeniyle işitme engelli öğrenciler eğitim hayatında zorluklarla karşılaşmışlardır. Günümüzde bu alanda çalışan daha fazla öğretmenin işaret dili biliyor olması işitme engelliler üzerinde olumlu etkiler doğurmaktadır.

Türk İşaret Dili 1 Temmuz 2005 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından kabul edilmiş ve 07.07.2005 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nde “Türk İşaret Dili” ibaresinin geçtiği ilk kanun maddesi olan Madde 15: “İşitme özürülülerinin eğitim ve iletişimlerinin sağlanması amacıyla Türk Dil Kurumu (TDK) başkanlığı tarafından Türk İşaret Dili sistemi oluşturulur.” şeklinde yer almaktadır.⁹

⁴ Salih Tellioğlu, “Türkiye’de Engellilere Yönelik Sosyal Hizmetlerin ve Politikaların Tarihçesi”, *Akademik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 88, S. 88, 2019, s. 818-832.

⁵ H. S. Tekir ve diğ., a.g.m., s.1211- 1221.

⁶ David Armstrong – Sherman Wilcox, “The Gestural Origins of Sign Language”, *Deaf Studies Language and Education*, (Edit M. Marschark ve P. A. Spencer), Oxford University Press, New York 2003, s. 305-318.

⁷ Okan Kubuş, Deniz İlkbaşaran ve Shane Kieran Gilchrist, “Türkiye’de İşaret Dili Planlaması ve Türk İşaret Dilinin Yasal Durumu”, *Geçmişten Geleceğe Türk İşaret Dili Araştırmaları*, (Edit Engin Arık), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 7.

⁸ Engin Arık, *Ellerle Konuşmak*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 363-365.

⁹ O. Kubuş ve diğ., a.g.m., s.23- 50.

2. İşaret Dilini Öğrenmenin Eğitim ve Sosyalleşme Üzerindeki Etkisi

Şükrü Ünalın'a öre bütün derslerin temelinde ana dil öğretimi vardır ve eğitim alanındaki öğrenmelerin kolaylaşması, bireyin toplum içinde bulunan diğer bireylerle anlaşması için ana dilin etkili bir şekilde kullanımı oldukça önemlidir. Öte yandan ana dil eğitimi toplumları millet haline getirme, estetik zevk oluşturma, dil bilinci ve milli kültür değerleri kazandırma gibi kavramları da içermekte ve ana dil eğitimi kişinin akademik başarısına da yardımcı olmaktadır.¹⁰ Sedat Sever, "Ana dili öğretiminin bireylere doğru, açık ve etkili bir iletişimi gerçekleştirebilecek dilsel becerileri kazandırma, onların düşünme güçlerini geliştirme ve toplumsallaşma süreçlerine katkıda bulunma gibi temel amaçları vardır."¹¹ diyerek bireyin topluma katılma sürecinin yanında iletişim ve zihinsel becerileri açısından da ana dilin önemli olduğundan bahseder. Bununla beraber, Demir ve Yapıcı'ya göre ana dil eğitiminde kazandırılması hedeflenen bilgi ve beceriler en doğal "eğitim ortamları" oluşturularak, yeri ve zamanı gelince ve tek tek aktarılmalıdır.¹² Bireylerin eğitim hayatlarının ana dilleriyle olan ilişkisine dikkat çeken Arık, "Ana dil edinimi süresince birey ve çevre sürekli etkileşimsel bir biçimde yüz yüzedir ve bu etkileşim, bireyin eğitim-öğretim hayatıyla beraber gelişerek devam eder." demektedir. Son yıllarda işaret dili alanında yapılan dilbilimsel ve eğitim alanındaki diğer bazı çeşitli çalışmalar sonucunda işaret dili hemen hemen tüm gelişmiş ülkelerde işitme engelli olan çocukların eğitiminde kullanılmaya başlanmıştır.¹³ Ancak ülkemizde çok yaygınlaşmamakla birlikte işitme engelliler için tamamen anadiliyle eğitim alabilecekleri bir üniversite bulunmamaktadır.

Önceki yıllarda sağır bireyler işaret kullanmaktan utanıyorlardı. Hem diğer bireyler tarafından anlaşılmanın getirdiği kısıtlayıcılık, hem de toplumların engelli bireylere bakış açısı kendilerini toplumdan soyutlamalarına sebep olmuştur. Öte yandan toplumun da önceki yıllarda engelliliğe bakışı daha farklı iken son yıllarda bu durum olumlu yönde değişiklik göstermeye başlamıştır. Sağır bireylerin iletişime dâhil olmaları ve toplum içinde yer edinebilmeleri için öncelikle işiten bireylerin bu dili öğrenmeleri gerekmektedir. Sağır bireyler zaman zaman ailelerinin de kendilerini anlamamalarından yakınmışlar, işaret dilini öğrenmelerini arzu etmişlerdir. Yapılan bir araştırmada işaret dili öğrenen işiten öğrencilerin sağır bireylerle iletişim kurmada daha istekli ve başarılı olduğu ortaya

¹⁰ Murat Özbay, *Türkçe Öğretimi Yazıları*, Öncü Kitap, Ankara 2010, s. 94.

¹¹ Sedat Sever, *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*, Anı Yayınları, Ankara 2004, S. 90.

¹² Celal Demir – Mehmet Yapıcı, "Ana Dili Olarak Türkçenin Öğretimi ve Sorunları". *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 2, 2007, s. 177-192.

¹³ E. Arık, *a.g.e.*, s. 363-365.

çıkartılmıştır. Eğitimi alan öğretmen adayları ise, iletişimdeki yeterliliklerinin daha fazla farkına varmışlar, bu dili öğrenerek toplumsal konulara farkındalık sağlamalarıyla yakın çevrelerinin etkilendiğini ve merak oluşturdıklarını belirtmişlerdir. İşaret dili öğrenmeden önce sağır bireylerle karşılaştıklarında onlarla iletişim kurmaya çekindikleri, aynı zamanda okul ve yurt yaşamlarında sağır arkadaşları için sosyal çevre oluşturmamalarından olumsuz etkilendiklerini belirtmişlerdir.¹⁴

İşaret dili eğitiminin de normal dillerde olduğu gibi erken yaşta başlaması bireyin gelişimi açısından önemlidir. Yapılan farklı bir çalışmada sağır bireylerin aile içindeki etkileşimleri incelenmiş, ebeveynlerin sağır çocuklarla işiten çocuklara oranla daha az etkileşim gösterdiği gözlemlenmiştir.¹⁵ Sağır çocuklarda da kendi yaşlıları gibi başkaları tarafından beğenilme, sosyal etkinliklere katılma arzusu özellikle ilk ergenlik çağında fazla görülmektedir. Çocuğun özrü nedeniyle bu ihtiyacın karşılanamaması kendini toplumdan soyutlamasına, özgüven eksikliğine neden olmaktadır.¹⁶ İşaret dili kullanılan evlerde büyüyen çocukların güvenli iletişim kurma, duygularının ifade etme biçimlerinin gelişmesi gibi olumlu gelişmeler gözlenmiştir.^{17,18} Vallotton ise bu dili kullanan çocukların, yetişkin davranışlarını kavrayabilmelerinin hızlı ve kolay olduğunu bildirmiştir.^{19,20} Öte yandan bu dili öğrenen ve kullanan birçok bireyin mesleki gelişimlerinde olumlu sonuçlar alacağını, toplumsal anlamda avantaj sağlayacağını düşünmektedir. Yapılan bir çalışmada, 156 sağır bireyin istihdam edildiği iki fabrikanın üst düzey yöneticilerine çalışanları nasıl işe aldıklarına dair sorular yöneltildiğinde, ilk olarak fabrikanın gezdirildiği ve tanıtıldığı belirtilmiştir. Bireyleri kendi tercihleri doğrultusunda bölümlere yerleştirmeye özen göstermişler ancak, sağır bireyler işitme yetersizliği olan diğer bireylerle çalışmayı tercih etmişlerdir.²¹

¹⁴ Pelin Piştav-Akmeşe, "Examination of Sign Language Education According to the Opinions of Members from a Basic Sign Language Certification Program", *Educational Sciences: Theory & Practice*, C. 16, S. 4, 2016, s. 1189-1225.

¹⁵ P. Piştav-Akmeşe, a.g.m, s. 1189- 1225.

¹⁶ O. Kubuş ve diğ., a.g.m., s. 23- 50.

¹⁷ Ximena Gongora – Chamarrita FARKAS, "Infant Sign Language Program Effects on Synchronic Mother-Infant Interactions." *Infant Behavior and Development*, C. 32, S. 2, 2009, s. 216-225.

¹⁸ Claire Vallotton, "Signs of Emotion: What Can Preverbal Children Say About Internal States?", *Infant Mental Health Journal*, C. 29, S. 3, 2008, s. 234-258.

¹⁹ Claire Vallotton, "Do Infants Influence Their Quality of Care? Infants' Communicative Gestures Predict Caregivers' Responsiveness", *Infant Behavior and Development*, C. 32, S. 4, 2009, s. 351- 365.

²⁰ Claire Vallotton, "Babies Open Our Minds to Their Minds: How Listening to Infant Signs Complements and Extends Our Knowledge of Infants and Their Development", *Infant Mental Health Journal*, C. 32, S. 1, 2011, s. 115-133.

²¹ Sıdıka Parlak, *Türkiye'deki İşitme Engelliği ve İşletmelerdeki Danışmanlık Hizmetleri Üzerine Bir Pilot Çalışma*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa 2011.

3. Engelli Eğitimi Yasaları

01.07.2005 tarihinde kabul edilen ve 52 maddeden oluşan 5378 numaralı “Engelliler Hakkında Kanun” Türkiye’de engelliler hakkındaki en önemli yasal düzenlemedir. Engelli bireylerin temel hak ve hürriyetlerinden doğan hakların belirlendiği ve düzenlendiği yasaları içeren kanuna “Engelliler Kanunu” denir.²² Türkiye’de engelli bireyler için yapılan kanun değişikliklerinden en önemlilerinden biri olan bu düzenlemenin amacı: “engellilerin temel hak ve özgürlüklerden faydalanmasını teşvik ve temin ederek ve doğuştan sahip oldukları onura saygıyı güçlendirerek toplumsal hayata diğer bireylerle eşit koşullarda tam ve etkin katılımlarının sağlanması ve engelliliği önleyici tedbirlerin alınması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını sağlamaktır”²³ olarak ifade edilmiştir.

15. maddesinde²⁴ise; engelli bireyler için “Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim alması engellenemez” ifadesi yer almaktadır. Ayrıca aynı maddede yer alan bir başka ifadede ise engellilerin okula katılımının artırılması ve toplumsal eşitlik doğrultusunda eğitim görmelerinin sağlanması için çeşitli çalışmaların yapılması ve her türlü araç-gerecin sağlanmasının önemi belirtilmiştir.²⁵

Eğitim Durumu	Toplam	Erkek	Kadın
Okuryazar olmayan	41,6	32,1	54,6
Okuryazar olup bir okul bitirmeyen	18,2	19,2	16,8
İlkokul	22,3	26,3	16,5
İlköğretim/ortaokul ve dengi	10,3	12,5	7,1
Lise ve üstü	7,7	9,8	4,7
Yaklaşık Toplam	100	100	100

Tablo 1. Kayıtlı Engellilerin Cinsiyete Göre Eğitim Durumları (TÜİK, 2010, s. 4)

Tabloda dikkat çeken en önemli sonuç, ülkemizdeki engelli bireylerin temel eğitimde yaşadığı eksikliklerdir. Engelli bireylerin temel eğitimde yaşadığı çeşitli sorunlar onların daha üst seviye eğitim faaliyetlerinde bulunamaması ve bunun sonucunda başkalarına bağımlı hale gelmelerine neden olmaktadır. Sonuç olarak bu, engellilerin sürekli olarak başka bireylerin

²² Şeref Kara, “Ana Dil Edinimi ve Erken Yaşta Yabancı Dil Öğretimi”, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 2, 2004, s. 295-314.

²³ (m.1, Değişik: 6/2/2014-6518/62 md.).

²⁴ (Değişik: 6/2/2014-6518/73 md.).

²⁵ S. Tellioglu, a.g.m., s. 818-832.

yardıma muhtaç olarak algılanmasına sebebiyet vermekte ve ülkemizde engellilere yönelik yanlış bir izlenim oluşmasına yol açmaktadır.²⁶

31 Mayıs 1990 tarihinde Avrupa Konseyi ve üye ülkeleri “Özürü Çocuk ve Gençlerin Genel Öğretim Sistemi İçinde Kaynaştırılmalarına Yönelik Kararları” yayınlamışlardır. Kararın 1. maddesinde;

“Üye ülkeler, kendi öğrenim politikalarının çerçevesi içerisinde ve yine kendi eğitim sistemlerini dikkate alarak uygun olan her durumda özürü öğrencilerin genel öğrenim sistemine katılmaları veya katılım teşviki ile ilgili çabalarını gerektiğinde güçlendirmeyi kabul etmişlerdir” ifadesi yer almaktadır. 4. madde de ise;

“Ayrıca, özel öğrenim sistemi kapsamında geliştirilen beceri ve öğretim yöntemleri, genel öğretim sistemi içinde öğrenim gören ve özel ihtiyaçları bulunan çocuk ve gençlerin yararlarına olmak üzere genel eğitim sisteminin hizmetine sunulmalıdır.” olarak belirtilmiştir. Konsey temsilcileri 20 Aralık 1996 tarihinde özürü için “Fırsat Eşitliği” konulu bir karar almıştır. Bu kararlar içerisinde;

“Özürü kişiler de dâhil olmak üzere herkese fırsat eşitliği sağlanması ilkesinin tüm üye ülkeler tarafından benimsenen temel bir değeri yansıtmasına ve bu ilkelerin, özürü kişilere uygulanan olumsuz ayrımcılığın ortadan kaldırılmasını ve böylece onların yaşam kalitesinin yükseltilmesini gerektirmesine; uygun durumlarda bu kişilerin genel öğretim ve eğitim sistemlerine katılmalarının, ekonomik ve sosyal hayata da başarı ile katılmalarında önemli bir rol oynayacak olmasına karar verilmiştir.” ifadesi dikkat çekmektedir.

1988 ve 1998 yıllarında Avrupa Parlamentosu tarafından üye ülkelere işaret dillerinin kararlaştırılması çağrısında bulunulmuş ve bunun sonucunda Finlandiya, Portekiz gibi birçok ülke kendi işaret dillerini oluştururken İsveç’te İsveç işaret dili yabancı dil dersi olarak okullarda okutulmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra İngiltere’de televizyon programlarına yayın saatlerinin %1’inde işaret diline yer verilmesini hükmeden düzenleme yapılmış ve daha sonra %5’e yükseltilmiştir.²⁷ Amerika’da ise 1975 yılında yürürlüğe konan “Tüm Engelli Çocuklara Yönelik Eğitim Yasası”, Amerika’daki engelli bireylere yönelik çıkarılan ilk önemli yasalardan biridir. Yasa yürürlüğe konmadan hemen önce, engelli çocuklar kamu eğitim sisteminden uzaklaştırıldı ve yaşlıları ile eğitim görme hakları ellerinden alındı.

²⁶ Serdar Orhan – Kemal Gökmen Genç, “Engellilere Yönelik Ülkemizdeki Özel Eğitim Hizmet Uygulamaları ve Örnek Ülke Karşılaştırması”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, C. 35, S. 2, Ankara 2015, s. 115-146.

²⁷ Bayram Kanca – Çağdaş Ertuş, “Engelli Turizmine İlişkin Yasal Düzenlemeler: Türkiye ile Avrupa Birliği Mevzuatlarının Karşılaştırılması”, *15. Ulusal Turizm Kongresi*, Ankara, C. 15, 2014, s. 1362

Devletin eğitim sistemi içerisinde yeterli kaynak bulunamaması sonucu aileler sistemin dışında çözüm aramaya itildi. Ülkedeki milyonlarca engelli çocuk alması gereken eğitimi alamadı. Bu yasa sayesinde ülkede bulunan engelli çocukların kısmen de olsa sistemle bütünleştirilmeleri sağlanmış ve yasanın çıktığı yıl ülkede bulunan sekiz milyon engelli çocuğun yarısı ihtiyaçlarını karşılayacak bir eğitim imkânı bulmuştur. Bununla beraber her ne kadar alınan bu önlemler ve çeşitli düzenlemeler ile engellilerin eğitime katılımında az da olsa bir ilerleme kaydedilse de toplum temelinde eşit ve tam bir eğitim sistemi oluşturulamamıştır.²⁸

4. Osmanlı Devleti'nde Sağırın Eğitimi

Eski Çağ ve Orta Çağ Hristiyan dünyasında toplum sağır ve dilsizlikle ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığından sağır ve dilsizlerin eğitimine gereken ilgi gösterilmemiştir. Sağırları ilahi gazaba uğramış kişiler olarak görmüşler ve onları konuşturmaya çalışmanın doğru olmadığını hatta ilahi iradeye karşı gelmek anlamına geldiğini savunmuşlardır. Sağır ve dilsizlerin eğitimine ancak XVI. yüzyılda başlanabilmektedir. Sağır ve dilsiz mekteplerinin XVIII. yüzyılın ikinci yarısında açılması, eğitim öğretimde sağır ve dilsizler adına bir başlangıç olmuştur. İlk olarak Paris'te 1760 yılında Abbe Charles Michel de l'Epee tarafından bir mektep açılmıştır. Abbe Charles Michel de l'Epee sağır ve dilsizlere özel el ve parmak işaretlerinden oluşan bir alfabe icat etmiştir. Kısa sürede Madrid, Roma, Cenevre ve Fransa gibi önde gelen şehirlerde ve Avrupa'nın hemen her tarafına yayılmaya başlamıştır.²⁹

Sezai Balcı'nın çalışmasında da belirttiği gibi, XX. yüzyıl başlarında Avrupa ve Amerika kıtalarında sağır ve dilsiz mektepleri hızla artmıştır. Bizdeki ilk sağır ve dilsiz mektebi kurucusu ise Hamidiye Ticaret Mektebinin de kurucusu olan Avusturya vatandaşı Mösyö Grati Efendi'dir. Bahsi geçen isim Avrupa'daki sağır ve dilsiz okullarının işleyişine vakıf olduğundan bizdeki kurulan mektepte de Avrupa'daki eğitim- öğretim işleyişine benzer bir model ortaya konmuştur. Dilsizlerin anneleri ve babalarıyla iletişim kurmaları ve ruhanikaranlıktan kurtularak Tanrı'ya yönelmeleri verilen eğitimin amaçlarının başında gelmektedir.³⁰

Eğitim öğretim, İstanbul'da ve dört yıllık olarak planlanmış, 15 Eylül 1889 tarihinde cinsiyet ve din farkı gözetilmeden öğrenci alınacağı da belirtilerek derslere başlanacağı

²⁸ Salih Tellioglu, "Avrupa Birliği (AB)'nin ve Bazı Gelişmiş Ülkelerin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 34, S. 34, 2019b, s. 166-182.

²⁹ Fatih Demirel, *Osmanlı'da Sağır-Dilsiz ve Âmaların Eğitimi*, İdeal Yayınları, İstanbul 2013, s. 16.

³⁰ Sezai Balcı, *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi*, Terazi Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 91.

duyurulmuştur. Duyurunun ardından 30 Eylül 1889'da kaydı yapılan yirmi öğrenci ile sağır ve dilsiz mektebi açılmıştır. Öğrencilere yılda bir kez ücretsiz olarak kıyafet, her ay ya da üç ayda bir defter kalem gibi ders araç gereçleri verilerek eğitime teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Açılan sağır ve dilsiz okulunun devlet yöneticileri tarafından benimsenmesinin ardından aynı çatı altında ama mektebi açılmıştır. Mektepte üst düzey yetkililerin çocuklarının yer alması belli bir süre bu okulların korunmasında ve desteklenmesinde önemli bir rol almıştır.³¹

Mektepteki öğrencilerin ikişerli olarak kol kola girer vaziyette gidip gelmeleri mektebe özgü farklı bir uygulamadır. Öğrencilerden birinin sağır diğerinin ama oluşu ve sağır öğrencinin gördükleriyle ama öğrencinin de işittikleriyle diğerini uarması bir başka dikkat çekici davranış modelidir.³²

Bu okullarda eğitimini tamamlayan dilsiz ve âmâ öğrencilerin fabrika-i hümayunlardan uygun olanlarına istihdam edilmeleri planlanmıştır. Hademelik, odacılık gibi işler için de Babıâli'de istihdam edilmişlerdir. Bunların dışında dilsizlerin mürettip (matbaada yazı dizicisi) sanatını çok iyi icra ettikleri bilinmektedir. Kuruluşundan sonra kısa süreli parlak döneminin ardından Dilsiz ve Ama Mektebi varlığını kötü şartlar altında devam ettirebilmiştir. Mektebin durumunu düzeltmek için girişimlerde bulunulmuş ancak bina problemleri ortaya çıkınca ikinci yılında bina değişikliğine gidilmiştir. Birçok yer değişikliği yapılmasıyla birlikte hem ama öğrencinin kalmaması hem de sağır öğrenci sayısının azalması neticesinde Ayasofya Merkez Rüştüyesi içerisinde bir sınıfa nakledilmiştir. Sağır Dilsiz Mektebinin yatılıya dönüştürülmemesi de eğitim öğretimi olumsuz etkilemiştir. Bu olaylar sonunda aynı yıl ama mektebi kapatılmış eğitime sadece sağır öğrencilerle Ayasofya Merkez Rüştüyesi Müdürlüğü bünyesinde devam etmiştir. O tarihte mektebin muallimi olan Hüseyin Sabri Bey Dilsiz Mektebi için bir rapor hazırlamış engelli çocukların özellikleri ve ihtiyaçlarından bahsetmiştir. Ayrıca mektepten taşrada bulunan dilsizlerin istifade edemediklerini açıkça belirtmiştir. Kendisine has yöntemler kullanılan dilsizler mektebinin diğer mekteplerden farklı olduğuna ve derslerin her muallim tarafından yürütülemeyeceğine değinmiştir. Konuşma engellilerin başlıca iletişim aracı olan genel işaretler bu mektebin müdürü tarafından bilinmektedir. Dilsiz çocuklar sanat sahibi olup geçimlerinin devamını sağlamak zorundadırlar. Öğrenci sayısına bakılmaksızın eğitim öğretime devam edilmelidir. Gazetede haber ve ilan yayınlayarak her taraftan öğrenciye ulaşarak mektebin devamlılığı sağlanmalıdır. Rapor da belirtildiği gibi II. Abdülhamid'in son yıllarında mektebin

³¹ S. Balcı, *a.g.e.*, s. 96.

³² F. Demirel, *a.g.e.*, s. 28.

şartlarının elverişsiz olması nedeniyle sağır-dilsiz öğrenciler mektebi terk etmiştir. II. Abdülhamid mektebin bu durumdan kurtulabilmesi için girişimlerde bulunmuştur. 1913 yılında İstanbul Vilayet Meclisinin mektebin verimli olmadığı gerekçesiyle kapatılmasıyla ilgili kararından sonra, mevcut öğrencilerle Darülaceze’de sınıf oluşturulmuş, eğitim Cumhuriyet sonrasına bu şekilde intikal etmiştir.³³

5. Cumhuriyet Devrinde Türkiye’de Sağırların Eğitimi

Cumhuriyet’in kurulmasından sonra İstanbul Dilsiz Mektebinden mezun olan Fuat Bey İzmir’de Sağır Dilsiz ve Körler Okulunu açtı. Cumhuriyetin ilk yıllarında Dilsiz Mektebinde parmak usulünün okuma yazma öğretiminde temel yöntem olarak uygulandığı görülmektedir. Bunun yanında bu yöntemin bırakılıp, telaffuz yöntemine geçilmesi gerektiğini savunan görüşler de vardır. Örnek olarak Ali Haydar, 1925 yılındaki bir makalesinde telaffuz yöntemine geçilmesi gerektiğini savunmakta, yalnız parmak yönteminin kullanılmasının yeterli olmadığını ifade etmektedir. 1944 yılında Süleyman Gök tarafından Sağır Dilsiz ve Körler Tesanüt Cemiyeti bünyesinde, konuşma engelliler için kurulan okulda ise telaffuz usulü kullanılmıştır. Cumhuriyetin ilanı sonrası uygulanan yöntemlerde, Osmanlı Devleti zamanında yapılan çeşitli çalışmaların sonucunda uygulamaya koyulan değişikliklerin katkısı ise yadsınamaz.³⁴ Süleyman Gök tarafından açılan okulda ilk yıl 38, ikinci yıl 64 öğrenci bulunmaktaydı. Öğrencilere meslek edindirmek amaçlı üçüncü sınıftan itibaren marangoz, biçki-dikiş ve kundura atölyelerinde eğitim veriliyordu. Avrupai tarzda ders programı kullanılmaktaydı. 1951’de Mevlanakapı’ya taşınan bu okul 94 öğrencisiyle birlikte 1953’te MEB’e devredildi. Yıldız Sarayı içindeki bir binanın Sağırlar Okulu’na verilmesiyle, Yıldız Sağırlar Okulu adıyla eğitime devam edildi. Yıldız Sağırlar Okulu bu tarihten sonra, Fatih Sağırlar Okulu, 1922’de Fatih İşitme Engelliler Okulu, 1993’te Mimar Sinan İlkokulu ve Sanat Ortaokulu, 1997’de Mimar Sinan İşitme Engelliler İlköğretim Okulu ve 2002’de Fatih İşitme Engelliler Meslek Lisesi adını almıştır. Fatih Özel Eğitim Meslek Lisesi olarak bir müdür, dört müdür yardımcısı, 26 öğretmen ve üç hizmetli, 231 öğrenci, 19 derslik, iki atölye ve iki bilgisayar sınıfı ile günümüzde eğitime devam etmektedir.³⁵

2018-2019 eğitim-öğretim yılı itibari ile ülkemizde işitme engelli eğitim kurumlarının öğretmen, öğrenci ve derslik sayıları şu şekildedir.

³³ F. Demirel, *a.g.e.*, s. 104.

³⁴ H. S. Tekir ve diğ., *a.g.m.*, s.1211- 1221.

³⁵ S. Balcı, *a.g.e.*, s. 151.

	Okul	Topl.	Öğrenci Sayısı		Topl.	Öğretmen Sayısı		Derslik
			E	K		E	K	
İlkokul (İşitme Engelliler)	32	674	419	255	193	72	121	302
Ortaokul (İşitme engelliler)	32	1068	640	428	458	245	213	299
Lise (İşitme engelliler)	20	1690	1022	668	498	264	234	256

Tablo 2. 2018-2019 Eğitim-Öğretim Yılı İtibari ile Ülkemizde İşitme Engelli Eğitim Kurumlarının Öğretmen, Öğrenci ve Derslik Sayıları

Sağır öğrenciler için günümüzde iki dilli bir eğitim kurumu henüz bulunmamaktadır.^{36,37} İşaret dili eğitimi üniversitelerin müfredatında ya bulunmamakta ya da bir dönem olarak kısa süreli öğretilmektedir. Bu sebepten mezun olan öğrencilerin bu dile hâkimiyeti beklenemez. 3 Eylül 2013 tarihinde işaret dili yükseköğretim programlarına seçmeli ders olarak eklenmiş, 2014-2015 eğitim döneminde ise Özel Eğitim Öğretmenliği programında zorunlu tutulmuştur. Türk İşaret Dili eğitimi için henüz M. E. B. onaylı bir ders kitabı bulunmamaktadır.³⁸ İşitme Engelliler Okulundan mezun olan öğrencilerin bu koşullar altında aldığı eğitimler sonrasında Türkçe okuma yazma konusunda yetersiz olduğunun bilinmesi üzücüdür.³⁹ Eskişehir’de işitme engelliler için Anadolu Üniversitesi Engelliler Entegre Yüksek Okulu bulunmaktadır. Bilgisayar Operatörlüğü Programı, Yapı Ressamlığı Programı, Seramik Sanatları Ana Sanat Dalı, Grafik Sanatları Ana Sanat Dalı programları mevcuttur. Eğitimde işaret dili kullanımına karşı bir tutum sergileyen bu kurum öğrenci tercihinde sözel-ışitsel eğitim almış işitme engelli öğrencileri öncelikli tercih eder. Engelliler için düzenlenen EKPSS (Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı) gibi sınavlarda işitme engellilerin Türkçeye hâkimiyetleri konusundaki yetersizlikleri nedeniyle dezavantajlı duruma düştükleri de bilinmektedir.⁴⁰ Türk işaret dili gramer yapısının Türkçe gramer yapısından tamamen farklı olması nedeniyle işitme engelliler cümleleri anlamlandırmakta zorlanmaktadırlar. Sınavların sağır bireylerin ana dili olan işaret diliyle gerçekleştirilmesi çözüm olarak görülebilir.

³⁶ P. Akmeşe – N. Kayhan “İşaret Dili Dersine Katılan Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre Türk İşaret Dili Eğitiminin İncelenmesi”, *Turkish Online Journal of Qualitation and Inquiry (TOJQI)*, C. 8,S.1, Ocak 2017, s. 6.

³⁷ Yusuf Kemal Kemaloğlu, “Türkiye’de İşaret Dili ve Sağır Eğitimin Tarihçesi”, *Türk Kulak Burun Boğaz Dergisi*, C. 22, S. 2, 2012, s. 65-76.

³⁸ E. Arık, *a.g.e.*, s. 363-365.

³⁹ P. Akmeşe, N. Kayhan, *a.g.m.*, s. 7.

⁴⁰ E. Arık, *a.g.e.*, s. 363-365.

Sonuç

Ülkemizde 2000’li yıllarında başından itibaren engelli bireylere yönelik önemli yasal düzenlemeler ve çalışmalar yapılmasına karşın bu konularda oldukça geç kalındığı ve diğer ülkeler ile kıyaslandığında bu çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde bu alanda yapılan düzenlemeler incelendiğinde, çalışmalara uzun yıllar önce başlandığı bilinmektedir. Amerika Birleşik Devletleri’nde 1975 yılında çıkarılan “Tüm Engelli Çocuklara Yönelik Eğitim Yasası” ilk ve önemli bir yasadır.⁴¹ Avrupa’da başlayan işitme engelliler eğitimine Osmanlı Devleti’nin duyarsız kalmadığı ancak okullaşmada en büyük payın Hıristiyan din adamlarına ait olduğu görülmektedir. Engelli eğitiminde bireysel ihtiyaçlara yönelik eğitim politikaları belirlenmeli en uygun programlar uygulanmalıdır. Eğitim ortamlarında işaret dilinin kullanımında öğretmenlere büyük sorumluluk düşmektedir. Okullarda işaret dili kullanımının işitme engellilerin sosyal katılımını artıracığı gibi akademik açıdan başarılı olmalarını sağlayacaktır. İşitme engelliler günlük yaşamlarında, alışverişlerinde, toplu taşımalarda ve iş yaşamlarında işaret dili bilen ve kullanan bireylerle karşılaştıklarında rahat iletişim kurabilmenin verdiği özgüvenle daha katılımcı olabilmektedirler. Konuşabilen bireylerle iletişim kuramayan sağır bireyler zaman zaman haklarını aramaya çalışırken de kendilerini savunamadıkları haksız tutumlara maruz kaldıkları görülmüştür. Sağır bireylerin aileleri çocuklarının konuşması beklentisindeyken, erken yaşta konuşma yeteneği gelişmeyen bireyler, kendilerini en iyi ifade ettikleri işaret diliyle eğitim almayı tercih etmiş ve kullanmışlardır. İşaret dili anlamında kamusal alandaki hakları ellerinden alınmaya çalışılsa da günümüzde sağır bireylerin haklarının işiten bireyden farklı olmadığı noktasına gelinmiştir. Sağır bireyler için işaret dili, bir ana dil hakkıdır ve sayılarının azlığına bakılmaksızın kamusal alanda görünür kılınması zorunludur. Özel eğitim ve kamusal hizmetlerin tamamına dâhil olmak durumundadırlar. Engellilere gerekli imkanları sağlamadan, onları dışarıda tutarak onlara hizmet veremeyiz.

⁴¹ S. Tellioglu, a.g.m., s. 166-182.

Kaynaklar

AKMEŞE, P. ve KAYHAN, N. “İşaret Dili Dersine Katılan Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre Türk İşaret Dili Eğitiminin İncelenmesi”, *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*, C. 8, S. 1, Ocak 2017, s. 1- 38.

ARIK, E., *Ellerle Konuşmak*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.

ARMSTRONG, D. ve WILCOX, S., “Origins of Sign Language”, *Deaf Studies Language and Education*, (Edit M. Marschark ve P. A. Spencer), Oxford University Press, New York 2003, s.305-318..

BALCI, S., *Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi*, Terazi Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2013.

DEMİR, C. ve YAPICI, M., “Ana Dili Olarak Türkçenin Öğretimi ve Sorunları”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 2, 2007, s. 177-192.

DEMİREL, F., *Osmanlı'da Sağır-Dilsiz ve Âmâların Eğitimi*, İdeal Yayınları, İstanbul 2013.

GONGORA, X. ve FARKAS, C., “Infant Sign Language Program Effectson Synchronic Mother - Infant Interactions”, *Infant Behavior and Development*, C. 32, S. 2, 2009, s. 216-225.

KANCA, B. ve ERTAŞ, Ç. “Engelli Turizmine İlişkin Yasal Düzenlemeler: Türkiye ile Avrupa Birliği Mevzuatlarının Karşılaştırılması”, *15. Ulusal Turizm Kongresi*, Ankara, C. 15, 2014, s. 1359-1369.

KARA, Ş., “Ana Dil Edinimi ve Erken Yaşta Yabancı Dil Öğretimi”, *Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 2, 2004, s. 295-314.

KEMALOĞLU, Y., “Konuşamayan İşitme Engellilerin Sağırın Tarihi”, *KBB ve BBC Dergisi*, C. 22, S. 1, 2014, s. 14-28.

KEMALOĞLU, Y., “Türkiye'de İşaret Dili ve Sağır Eğitiminin Tarihçesi”, *Türk Kulak Burun Boğaz Dergisi*, C. 22, S. 2, 2012, s. 65-76.

KUBUŞ, O., İLKBAŞARAN, D. Ve GILCHRIST, S., “Türkiye’de İşaret Dili Planlaması ve Türk İşaret Dilinin Yasal Durumu”, *Geçmişten Geleceğe Türk İşaret Dili Araştırmaları*, (Edit Engin Arık), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016, s. 23-50.

MİLLİ EĞİTİM İSTATİSTİKLERİ ÖRGÜN EĞİTİM 2018-2019, MEB Yay. Ankara 2019, s. 283.

ORHAN, S. ve GENÇ, K. G., “Engellilere Yönelik Ülkemizdeki Özel Eğitim Hizmet Uygulamaları ve Örnek Ülke Karşılaştırması”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, C. 35, S. 2, Ankara 2015, s. 115-146.

ÖZBAY, M., *Türkçe Öğretimi Yazıları*, Öncü Kitap, Ankara 2010.

PARLAK, S., *Türkiye’deki İşitme Engelliği ve İşletmelerdeki Danışmanlık Hizmetleri Üzerine Bir Pilot Çalışma*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa 2011.

PİŞTAV-AKMEŞE, P., “Examination of Sign Language Education According to the Opinions of Members from a Basic Sign Language Certification Program”, *Educational Sciences: Theory & Practice*, C. 16, S. 4, 2016, s. 1189-1225.

SEVER, S., *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*, Anı Yayınları, Ankara 2004.

TEKİR, H. S. ve ARSLAN, N.O., “19. Yüzyıl İstanbul’unda Sağır Dilsiz Çocukların Eğitimi”, *Geçmişten günümüze şehir ve çocuk*, (Edit Osman Köse), Kültür Yayınları, Samsun 2016, s. 1211- 1221.

TELLİOĞLU, S., “Avrupa Birliği (AB)’nin ve Bazı Gelişmiş Ülkelerin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 34, S. 34, 2019b, s. 166-182.

TELLİOĞLU, S., “Türkiye’de Engellilere Yönelik Sosyal Hizmetlerin ve Politikaların Tarihçesi”, *Akademik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 88, S. 88, 2019a: 818-832.

ÜNALAN, Ş., *“Türkçe Öğretimi”*, Nobel Yayınları, Ankara 2006.

VALLOTTON, C. D., “Babies Open Our Minds to Their Minds: How Listening to Infant Signs Complements and Extends Our Knowledge of Infants and Their Development”, *Infant Mental Health Journal*, C. 32, S. 1, 2011, s. 115-133.

VALLOTTON, C. D., “Do Infants Influence Their Quality of Care? Infants’ Communicative Gestures Predict Caregivers’ Responsiveness”, *Infant Behavior and Development*, C. 32, S. 4, 2009, s. 351- 365.

VALLOTTON, C., “Signs of Emotion: What Can Preverbal Children Say About Internal States?”, *Infant Mental Health Journal*, C. 29, S. 3, 2008, s. 234-258.